

Рад је објављен у часопису „Театрон“ бр. 184–185, МПУС, Београд, 2018.

Марија Петричевић

ПОЧЕТАК РАДА НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА У БЕОГРАДУ ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СЦЕНИ „КАСИНЕ“ (1918–1920)

Бурна историја српског народа утицала је и на позоришни живот наше престонице и на рад њене националне позоришне куће, Народног позоришта у Београду. Први светски рат био је први историјски догађај који је довео до стагнације развоја позоришне уметности код нас и до прекида континуитета његовог развоја у оквиру Народног позоришта у Београду. Може се рећи да је ово био и најтрауматичнији историјски период Народног позоришта јер није радило током целог рата, за разлику од периода Другог светског рата када су све време даване представе.

Током Првог светског рата у Београду је обустављен рад свих позоришта. Послења представа на сцени Народног позоришта изведена је на Видовдан, 28. јуна 1914. игран је Драгашевићев *Хајдук Вељко*. За бројне чланове глумачког ансамбла уследиле су тешке године преживљавања све до ослобођења, новембра 1918. Многи глумци гостовали су на сценама у унутрашњости Србије и на сценама суседних држава српскохрватског говорног подручја. Један број је наступао у позоришту „Синђелић“ у Нишу и у Народном позоришту у Скопљу. Било је и оних који су били на ратишту и у заробљеништву, али и уметника који су се током рата потпуно пасивизирали. Међутим, то није значило да у том периоду у Београду није постојала никакава сценска и уметничка активност. Власт је „Касину“, дворану етапне менаџе,¹ претворила у сценски простор који је требало да својим програмом, задовољи потребе београђана за друштвеним и уметничким животом, али и да послужи као место за наступе гостујућих уметника окупаторске власти у циљу ширења њиховог културног утицаја.

Крајем 1917. године на овој сцени појавила се и домаћа позоришна труппа предвођена хрватским књижевником Миланом Огризовићем, који је био на војној дужности у Србији, и редитељем Милутином Чекићем. Они су основали Добротворно позориште које су чинили глумци дилетанти, али врло брзо, 1918. године, добијају дозволу за рад и са професионалним глумцима Народног позоришта. Труппу су ојачали: Милорад Гавриловић, чича Илија Станојевић, Сава Годоровић, Радован – Раја Павловић, Никола Гошић, Перса Павловић, Теодора Арсеновић, Жанка Стокић, Мара Таборска и други. Ова труппа ће

¹ Сцена „Касина“ била је у простору данашњег истоименог биоскопа на Теразијама и била је у склопу хотела „Касина“.

представљати нуклеус драмске трупе која ће обновити рад Народног позоришта, управо на сцени „Касине“ само два дана након ослобођења Београда, 1. новембра 1918, пре него што је Народно позориште званично и започело своју прву послератну сезону на овој сцени. Из дневне штампе сазнајемо да су већ 3. новембра 1918, глумци Народног позоришта одржали прву послератну добротворну представу на сцени „Касне“: „Неколико најбољих чланова нашег Нар. Позоришта г. г. Милорад Гавриловић, чича Илија Станојевић и Сава Годоровић, организовали су од заосталих чланова позоришта трупу која ће дати низ представа из националног репертоара као и из књижевности наших савезника. Поред других играће и сјајну комедију 'Вео Среће' француског министра, председника Клеменсоа.“²

Прва представа, 3. новембра 1918, давана је у корист српских рањеника и болесника и била је састављена из три дела. Најпре је Милорад Гавриловић рецитовао песму „Пред обновом“ М. Милошевића, затим је изведен Кочићев *Јазавац пред судом*, а вече је завршено извођењем „Одавићеве ратне епизоде *Хеј Словени*“.³ „Правда“ нас обавештава и о изузетном успеху прве представе и свим распродатим местима у сали „Касине“, посебно наглашавајући „ненадмашан“ наступ Саве Годоровића у својој старој улози Давида Штрбца.⁴ Ове прве незваничне представе Народног позоришта биле су често комбиноване са различитим предавањима, такозваним књижевним конференцијама.⁵

У почетку су представе на сцени „Касина“ најављиване као представе чланова „Срп. Краљ. Народ. Позоришта“, а затим само као репертоар позоришта „Касина“, који изводе уметници Народног позоришта. На репертоару су била дела домаћих писаца која су и пре рата била веома популарна, као што су комади са певањем, домаће комедије („Ђидо“ Ј. Веселиновић и Брзак, „Сеоски лола“ Е. Тот и Д. Јенко,⁶ „Свет“ Б. Нушић, „Ивкова слава“ С. Сремац) и популарна страна дела, међу којима су доминирале комедије француских писаца („Пријатељ из Лиона“, Т. Баријер и Л. Тибу, „Шоља теја“ Е. Нитер, Ж. Дерлеј и Н. Дезарбр, „Заједнички живот“ Ж. Гастин и А. Фрижер, „Граничари“ Ј. Фрајденрајх, „Циганин“ Е. Сиглигети). На избор репертоара утицали су веома скромни сценски услови

² ДНЕВНЕ ВЕСТИ *Народно позориште*, „Правда“, 3. 11. 1918, стр. 2.

³ *Из Позоришта*, „Правда“, 5. 11, 1918, стр. 2.

⁴ Изведено је још низ хуманитарних представа, а из „Правде“ сазнајемо да је престолонаследник Александар, почев од ове прве хуманитарне представе више пута донирао новац глумцима за хуманитарне представе у корист српских рањеника и болесника, сваки пут указујући поштовање глумцима за хуманитарни ангажман.

⁵ Тако је већ на другој представи 4. новембра, пре позоришне представе, у „Касини“, говорио књижевник и новинар Д. С. Николајевић на тему „Немачка и европски рат“. Он је одржао предавања и пре представа изведених 8. и 15. новембра. Теме су биле: „Један поглед на нашу драмску књижевност“ и „Марешковска Русија“.

⁶ Комад са певањем у коме је насловну улогу играо г. Кртанчевић, члан новосадског Српског народног позоришта.

у „Касини“, али и жеља да се приказивањем популарних комада привуче публика у што већем броју. Доминантним избором француских аутора величало се и пријатељство и савезништво српског и француског народа. Главне улоге су највише оставаривали чича Илија Станојевић и Сава Тодоровић, љубимци домаће публике и дојени Народног позоришта.

Сведочанство о томе како су изгледале те прве представе налазимо у дневном листу *Вечерње новости* у тексту једног забринутог и разочараног љубитеља позоришта.

„Ја сам један од оне позоришне публике, која се силно зарадова чим је чула, да наше позориште опет почиње. Али сам, на жалост, био јако разочаран, када сам видео, да то није оно што смо сви жељно очекивали. У место лепо израђених, уметничких представа, на које смо навикли у Народног Позоришту, видели смо једну нескладну комбинацију од разних глумаца и недонесених приказа, као што су били, нарочито, 'Пријатељ из Лиона' и 'Ђидо'. Кажу да то глумци раде сами, на своју руку. До душе, истина је, да се у целом предузећу осећа нешто несигурно и несолидно. Али зашто онда стоји на билетима: 'Краљ. Срп. Нар. Позориште'? Нису, ваљда, наши глумци спали дотле, да истакну бесправно једну фирму, само да би поделили међу собом што више новца? У овим данима, свакако, материјалне спекулације мање су допуштене но икад. Уопште, зар су могуће ма какве самовласне појаве у једној државној установи, кад имамо нормалне, законске основе?“⁷

Ко стоји иза псеудонимом потписаног текста тешко је рећи, али може се претпоставити да је сличних примедби ове врсте било, па су зато представе почели да најављују као репертоар „Касине у извођењу глумаца Народног позоришта“.

Када је Народно позориште почело и званично да ради на сцени „Касине“ од 29. новембра 1918, репертоар се није много разликовао од онога који су глумци самоиницијативно приказивали. Није се подигао значајно ни уметнички ниво представа из сасвим оправданих и разумљивих разлога: нити је ансамбл био потпун, нити су технички и сценски услови то омогућавали, нити је било потребних сценских реквизита, а ни могућности и средстава за унапређење свега тога.

РАД НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА НА СЦЕНИ „КАСИНЕ“

Зграда Народног позоришта је током рата претрпела велика оштећења и била је потпуно онеспособљена за употребу. Управа Народног позоришта је након ослобођења одлучила да редовни репертоар започне на сцени „Касине“, у том тренутку јединој функционалној, мада потпуно неусловној. Била је то боља опција од чекања на обнову зграде Народног позоришта, за коју је било евидентно да ће потрајати наредних неколико година. Наиме, још 1911. године донета је одлука да се изврши и спољашња и унутрашња реконструкција Народног позоришта. Радови су почели у лето 1912. али су обустављени у

⁷ *Око позоришта*, Unus ex multis, „Вечерње новости“, 17. 11. 1918, стр. 2.

јесен исте године због избијања Балканског рата. Настављени су у лето 1913, али не и завршени јер су поново прекинути избијањем Првог светског рата. Када је 1919. године почела обнова зграде Народног позоришта требало је не само обновити оштећено, већ и завршити започету реконструкцију, која је била добрим делом пропала.

Радови су потпуно завршени 1922. године и прва позоришна сезона у обновљеној великој згради Народног позоришта почиње септембру 1922. године. Међутим, драмски уметници се у обновљено позориште не усељавају из „Касине“, већ из Мањежа.

Од самог почетка рада у „Касини“ било је јасно да је ова сцена само крајње нужно, привремено решење у коме се не може чекати крај реконструкције зграде Народног позоришта. Зато је хитно била започета адаптација Мањежа, некадашње коњичке касарне и школе јахања у време Милоша и Михаила Обреновића. Сцену „Касине“ Народно позориште је напустило јануара 1920. када су у Мањежу почеле да се приказују прве представе.

Сцена у Мањежу није била идеална, али неупоредиво боља од оне у „Касини“ тако да су и драмске представе добиле на квалитету, а створили су се услови да Народно позориште на њој почне да приказује и оперске представе.

Рад Народног позоришта на сцени „Касине“ одвијао се током целе прве поратне сезоне и у првој половини друге поратне сезоне, тачније од краја новембра 1918. до јануара 1920. године. Изводио се искључиво драмски репертоар.

Народно позориште је своју прву званичну активност на сцени „Касине“, започело 29. децембра 1918. године. Из „Правде“ сазнајемо: „Народно позориште отпочеће своју редовну сезону у суботу 29. о. м. комедијом *Зла Жена* Јована Ст. Поповића. У недељу се приказују две ефектне француске ствари: *На телефону* и *Лолета*. У понедељак, 31. о. м., уочи Нове године, играће се *Женидба и удадба*, од Стерије, и *Честитам* од Трифковића.“⁸

Иако је у штампи најављен почетак редовне сезоне Народног позоришта Милан Грол у свом тексту у Годишњаку Народног позоришта 1918–1922.⁹ не сматра сезону 1918–1919. првом редовном послератном сезоном. Да ли под утицајем овог Гроловог става и позоришни истраживачи ову сезону не рачунају као прву послерату сезону Народног позоришта, већ за прву послератну сезону сматрају сезону 1919–1920. Чињеница је да ова сезона није била целовита у погледу трајања, али не видим ни један разлог зашто се не би рачунала као прва поратна сезона. У каквим год условима и околностима да је изведена сезона 1918–1919. Народно позориште је званично стало иза представа које су се изводиле на сцени „Касине“ од 29. децембра 1918. до 24. јула 1919.¹⁰

⁸ *Народно Позориште*, „Правда“, 24. 12. 1918. стр. 2.

⁹ *Летопис*, М. Г., „Позоришни годишњак 1918-1922“, Народно позориште Београд, 1922, стр. 53.

¹⁰ Неки театролози у својим радовима наводе да је прва послератна сезона почела септембра 1918. године. Нема никакве логике, а ни архивске грађе која потврђује да је сезона почела пре него што је ослобођен

Услови за извођење представа у „Касини“ били су веома лоши. С обзиром да није била намењена позоришту, није имала добру акустичност, столице су биле покретне па је ионако слабу чујност често ометала шкрипа столица. Позорница је била мала и неподесна, слабо осветљена. Постојала је једна гардероба за глумце из које се излазило на позорницу кроз двориште, што није било ни мало пријатно посебно по лошем и зимском времену. Представе су биле опремљене веома скромним декором и оскудним костимима, јер сама „Касина“ није била позоришна кућа која је располагала сценском опремом, реквизитима и костимима, а Народно позориште је мало тога успело да спасе из своје бомбардоване позоришне зграде. Глумци су се сналазили и тако што су потребне сценске реквизите доносили од својих кућа, али су били и принуђени да затраже помоћ од суграђана упутивши јавни позив свима „који имају при себи ма каквих позоришних ствари, да их у што краћем року предају управи Народног позоришта, у старој згради.“¹¹ И држава је помогла обнови сценских реквизита и костима. Министарство војно је почетком марта 1919. поклонило Народног позоришту гардеробу војничког позоришта у Бизерти, која је касније уступљена путујућим позориштима. У мају 1919. враћена је позоришна гардероба однета у Софију, а „30. маја Министарство просвете извештава да је за набавку позоришне гардеробе одобрен кредит од 30000 динара“¹². Треба имати у виду да само Народно позориште није располагало великим новчаним средствима за почетак рада након ослобођења, јер је по одлуци Министарства финансија Буџет из 1914. важио и за 1919. до краја марта.¹³

Много важнији и не тако лако решив проблем био је тај што глумачки ансамбл још увек није био потпун и континуитет са прекинутом предаратном сезоном није могао да буде остварен ни у репертоарском смислу. Нови, послератни репертоар на сцени „Касине“ условили су и глумци који су били у том тренутку на располагању, тј. у ансамблу Народног позоришта. У првој позоришној сезони ансамбл су у главном чинили они исти људи који су започели приказивање хуманитарних представа одмах по ослобођењу, а то су били они глумци који су рат провели у Беогаду, професионално пасивни, глумци старије генерације и нешто мало млађих глумица. Ансамбл је нарочито имао проблем са малим бројем жена. Многи глумци млађе и средње генерације нису још увек били ослобођени обавеза и служби које им је држава одредила као војним обвезницима, без обзира да ли су били у ропству или у рату. Тако је Добрица Милутиновић, по повратку из

Београд, 1. новембра 1918, и пре него што је завршен Први светски рат, 11. новембра 1918. Сматрам да је за ову забуну „крива“ грешка која се провукла у књизи *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба* (књига 3.) Боривоја С. Стојковића, коју истраживачи често користи као релевантан и поуздан извор у истраживању нашег позоришног живота. Наиме, Стојковић на страни 165 наводи да је прва послератна сезона започела септембра 1918. да би на страни 169 демантовао сам себе податком да је прва послератна сезона започела 29. децембра 1918.

¹¹ *Из Позоришта*, „Правда“, 11. 12. 1918, стр. 2

¹² „Позоришни годишњак 1918-1922“, стр. 59.

¹³ Исто.

заробљеништва био распоређен на службу у једну новосадску болницу.¹⁴ С друге стране, држава је веома брзо након ослобођења почела да ради на успостављању и активирању културних институција. Већ 3. децембра 1918. Министарство просвете је одредило Милутина Чекића, редитеља, да врши дужност управника Народног позоришта, у одсуству М. Грола. Секретар Народног позоришта у првој сезони био је Милан Предић. Чекић се суочава са свим поменутиим и многим другим проблемима у нормализацији рада Народног позоришта. Од крхотина Народног позоришта које је затекао у тренутку завршетка Првог светског рата, Чекић је успео да организује редован рад и репертоар, у складу са новим временом и околностима, који ће вратити публику у позориште. Ангажман Милутина Чекића је кратко трајао свега до 5. августа 1919. када се на чело Народног позоришта враћа Милан Грол. Иако је био у најтежим тренуцима на челу Народног позоришта и поставио темељ даљем развоју у послератном периоду, рад Милутина Чекића је обезвређен, између осталог и тиме што у првом послератном Годишњаку Народног позоришта 1918–1922. његово име уопште није споменуто ни као редитеља, ни као управника.¹⁵ Милан Грол у свом тексту у Годишњаку за 1918–1922. једини указује на значај Чекићевог деловања у тим првим послератним годинама. „Оно што се у овим првим данима, с малим бројем чланова, у биоскопској сали Касине, без костима, без намештаја и без светлосних средстава могло учинити, тадањи заступник управника г. Милутин Чекић, учинио је с великом предузимљивошћу. Том напору првих дана има се захвалити што се у почетак прве редовне сезоне иза рата, у септембру 1919, могло ући с једним већ формираним језгром групе и са извесном резервом репертоара.“¹⁶

Чекић се, у оном кратком периоду који му је дат, трудио да омогући што бољи рад позоришта. Поред осталог, Министарству просвете се обраћао са молбом да ургирају код Врховне команде или војног министра, да се ослободе војне обавезе и врате у позориште глумци и техничари.¹⁷ Глумачки ансамбл се појачавао тако што су бројни привремени чланови постали редовни, а примају се нови привремени чланови. У ансамбл стижу и уметници из других позоришних кућа и из иностранства, али се активирају и неки бивши чланови. Стање глумачког ансамбла које затичемо у првом послератном Годишњаку Народног позоришта 1918–1922. не даје нам праву слику глумачког ансамбла прве и друге сезоне након рата, јер је у Годишњаку наведен глумачки ансамбл који је затечен 1922, тј. у последњој сезони коју Годишњак обухвата (1921–1922). Од 1918. до 1922. глумачки ансамбл је прошао кроз велике промене, односно кроз период формирања и уметничког

¹⁴ *Дневне вести*, „Правда“, 24. 11. 1918, стр. 1.

¹⁵ Разлог занемаривања и прећуткивања ангажмана М. Чекића јесте тај што је 1919. био оптужен за колаборацију са окупатором на основу писама које је писао 1916. године високом аустријском капетану, а које је објавила „Самоупава“. Чекић је ослобођен оптужби, али је тај жиг носио целог живота.

¹⁶ *Летпис*, „Позоришном годишњаку 1918–1922“, М. Г., Народно позориште, Београд, 1922, стр. 53.

¹⁷ Акт од 4. фебруара 1919. стр. 145, Архив Југославије, Персонална документа Народног позоришта, Позориште Београд. Персоналије 1919–1934.

развоја. Какав је био састав глумачког ансамбла у периоду када су се представе играле на сцени „Касине“ можемо да видимо само из реконструкције на основу малобројних сачуваних плаката представа приказаних у периоду 1918–1920. на сцени „Касине“.

У периоду од једне и по сезоне на сцени „Касине“ наступали су мушки чланови ансамбла:

Милорад Гавриловић, Илија Станојевић, Добрица Милутиновић, Драгољуб и Никола Гошић, Сава Тодоровић, Александар Туцаковић, Александар Златковић, Димитрије Гинић, С. Јовановић, Љ. Јовановић, Петар Добриновић, Ђорђе Белкић, Витомир Богић, Радослав Веснић, Јован Антонијевић, Миодраг Ристић, Војислав Турински, Александар Милојевић, Славко Грданички, Божидар Шапоњић, Д. Петровић, Мирјев, Вучићевић, Осиповић, Павловић, Бурза, Анђелић, Крстић.

Женски део ансамбла чиниле су: Жанка Стокић, Персида Павловић, Мара Таборска, Ана Паранос, Катарина Руцовић, Мила Димитријевић, Милица и Марија Гошић, Љубица Стојчевић, Марија Поповић, Роксанда Бековић, Милица Бандић, Теодора Арсеновић, Драга Спасић, Даница Николић, Јелена Милутиновић, Милева Бошњаковић, Софија Харитоновић, Лепосава Стојановић, Лепосава Тодоровић, Зорка Тодоровић, М. Ђорђевић, Суботић, Ђурчић.

У Позоришном годишњаку 1918–1922. у глумачком ансамблу не налазимо многе глумце који су наступали на сцени „Касине“.

У мушком ансамблу више нису били: М. Гавриловић, С. Јовановић, Љ. Јовановић, Ђ. Белкић, В. Богић, Р. Веснић, С. Грданички, Б. Шапоњић, Д. Петровић, Мирјев, Павловић, Бурза, Анђелић, Осиповић, Вучићевић, Крстић.

У женском ансамблу нема глумица: М. Ђорђевић, З. Тодоровић, К. Руцовић, Суботић, Ђурчић, М. Димитријевић, Д. Спасић, Д. Николић, Ј. Милутиновић.

Неки глумци и глумице које не налазимо на списку драмског ансамбла у Годишњаку Народног позоришта за сезону 1918–1922. отишли су из Београда на друге позоришне сцени, неки су отишли у пензију, или су се повукли са сцене. Турински и Туцаковић су постали чланови новоформиране опере, а Добриновић и Тодоровић добијају статус хонорарних редитеља. Било је и оних који су отишли на усавршавање у иностранство као В. Богић и З. Тодоровић.

Први светски рат је прекинуо започету модернизацију и реформу позоришта, а након ослобођења ни у погледу глумачког рада, ни у погледу режије није се могло наставити тамо где се стало пре рата не само на сцени „Касине“, већ и на сцени „Мањежа“. Милутин Чекић је био један од оних уметника који су пре Првог светског рата стајали на челу уметничке модернизације и унапређења глуме и режије и целокупног рада Народног позоришта. Логично је било да се његовим постављањем за управника након ослобођења од њега очекивао и наставак тог рада, међутим у постојећим материјалним и техничким условима то није било могуће.

Наиме, Милан Грол и Милан Предић, када се 1911. године враћају на чело Народног позоришта, као приоритет постављају увођење модерне режије засноване на темељној студији доба и нарави приказаној складно и убедљиво, у чврстој композицији и са сценографском и костимографском опремом. То је значило и увођење професионалних редитеља, који су заменили дотадашње глумце-редитеље, чији је рад био заснован на искуству и импровизацији, пре свега. Као први професионални редитељи ангажовани су Александар Ивановић Андрејев 1911. и Милутин Чекић, 1912. године. А као професионални сценограф, готово истовремено са Андрејевим, у Народно позориште долази још један Рус, сликар Владимир Владимировић Балузек. Они доносе нову инсценацију, модеран метод рада са глумачким ансамблом, студиозан приступ ликовима, читаће пробе, рад на сценском говору, изучавање улога, креативност, већу дисциплину...

Репертоар је модернизован и обогаћен страном драмском литературом. Тежило се да репертоар прати друштвено-историјске захтеве и народно расположење, али и да утиче на васпитавање укуса и еманципацију публике. Подиже се уметнички квалитет драмских текстова постављаних на сцену, постављају се и дела модерног драмског израза који доносе млади домаћи драмски писци, као што је Милутин Бојић.

Реформа је била у пуном замаху и већ су се видели први резултати када је прекинута Првим светским ратом и престанак рада Народног позоришта.

Стање након Првог светског рата у Народно позоришту било је велики корак уназад. Поново се на сцену враћају глумци-редитељи чича Илија Станојевић и Сава Тодоровић и њихове режије су доминирале у делима извођеним на сцени „Касине“, уз она предратна које је редитељски поставио М. Чекић. У настојању да се што пре врати на пут предратне реформе позориште је врло брзо ангажовало и професионалне редитеље. Крајем априла 1919. за првог редитеља постављен је Јаков Осиповић, али је крајем сезоне, у јулу 1919. разрешен дужности и упућен на рад у скопљанско Народно позориште. И у другој позоришној сезони на сцени „Касине“ (1919–1920) Народно позориште није имало професионалну и снажну редитељску фигуру. Пера Добриновић постављен је за редитеља 1. октобра 1919, Витомир Богић постављен је за редитеља 1. априла 1920, али већ 25. маја одобрено му је три месеца ради студија и усавршавања. За редитеља је априла 1920. примљен и Михаило Петровић Зоцкој, али ни он се није задржао дуже у Народно позоришту. Тек на сцени „Мањежа“ професионални редитељи добијају дугорочан стални ангажман и почињу да постављају представе у настојању да наставе и развију реформу започету пред избијање Првог светског рата. Задатак да врате Народно позориште на пут модернизације добили су редитељи Михаило Исајловић, за редовног члана и редитеља постављен 20. јуна 1920, Јурија Ракитин, постављен за редитеља 1. новембра 1920. и Велимир Живојиновић, постављен за редитеља 4. класе указом, 21. октобра 1921. Народно позориште се није тако лако одрекло ни заслужних глумаца-редитеља Петаре Добриновића и Саве Тодоровића, који су добили статус хонорарних редитеља.

Када погледамо дела која су била на репертоару у тим првим данима обнављања рада Народног позоришта може се видети да није било ситематичне, ни хармоничне

репертоарске политике. У том тренутку и у тим условима било је немогуће успоставити континуитет са репертоарском политиком пре рата. Разлог је тај што се репертоар формирао на основу услова и могућности којима се располагало. У првој и дргој поратној сезони, али ни у наредним сезонама, све до почетка рада на сцени код Споменика 1922. године, неће бити остварива идеална, систематична репертоарска политика. На репертоар је утицало и то што је скоро сва позоришна библиотека била уништена током рата. Нека дела су чак постављана реконструкцијом, по сећању.

Кад је реч о страним делима на сцени „Касине“ доминирали су модерни руски и француски писци, ни тада, а ни данас не тако значајни и познати. Класици су остали занемарени. Од домаћих писаца играли су се и класици, попут Стерије и савремени писци, попут Нушића и Б. Станковића, али пре свега дела која су била изузетно популарна и пре рата и она која су могла да привуку пажњу публике и без комплекснијег редитељског, сценског и глумачког ангажмана. Не треба занемарити и публику као један од кључних фактора за формирање репертоара у том тренутку, стога је и разумљиво да је најзаступљенија била комедија и комади са певањем. За четири ратне године и публика се изменила, те ни у том смислу није било континуитета. Била је то нека нова публика којој је требало држати пажњу и учити је понашању у позоришту. С обзиром на то да је на истој сцени упоредо са позориштем радио и биоскоп, рекло би се да је на позоришним представама у „Касини“, доминирала биоскопска публика. Сliku о атмосфери у публици у сали „Касине“ током представа употпуњује и М. Црњански својим запажањем.

„Сцена на којој један отоман представља спаваћу собу Парижанке, комбинован с неким проблематичним гобленом, није подесна за глумца, који пре спавања место свилене пицуме облачи неки проблематични кућни капут, а говори о тркама. У позоришту, где се публика полугласно свађа, и где се семеју кад Таборска показује свој неглиже, тешко је тражити уметност.“¹⁸

За све представе које су се играле на сцени „Касине“, карте су се куповале у књижарама „Напредак“ и „Геце Кон“, за партер и „Цвијановић“ за балкон и ложу, а на дан представе, један сат пре почетка, на позоришној каси „Касине“. Представе се нису давале сваког дана него периодично три дана у седмици.

У првој послератној сезони Народно позориште је извело на сцени „Касине“ 74 представа. Домаћи писци били су заступљени са 15 дела, а од страних писаца је изведено 27 комада. Најзаступљенија и најизвођенија су била дела забавног и комичног садржаја домаћих и савезничких, пре свега француских писаца, али су се међу најпопуларнијима нашли и домаћи комад с певањем Боре Станковића *Коштана* и *Злочин и казна* Достојевског у адаптацији Делијера. Најзаступљенији писци на сцени Народног

¹⁸ Милош Црњански: *Крадљивац* „Есеји“, Сабрана дела књ. 10, „Просвета“, Београд, Матица Српска, Нови Сад, „Младост“, Загреб, „Свјетлост“, Сарајево, 1966, стр. 192.

позоришта у првој послератној сезони били су Б. Нушић са три дела и Ј. С. Поповић са четири комедије.

На сцени су у тој првој сезони на репертоару била следећа дела домаћих писаца: Бешевић Ст. *За сунцем*, Бан М. *Кнез Никола Зрињски*, Глишић М. *Подвала*, Ј. Ј. Змај *Шаран*, Кочић П. *Јазавац пред судом*, Нушић Б. *Обичан човек*, *Протекција*, *Два лопова*, Поповић Ст. *Јован Зла жена*, *Женидба и удадба*, *Кир Јања*, *Београд некад и сад*, Сремац С. *Ивкова слава* (у адаптацији И. Станојевића), Станковић Б. *Коштана*, Трифковић К. *Честитам*.

Од страних писаца извођени су: Балзак О. *Маркаде*, Брако Дон Пиетро, *Карузо*, Толстој (у адаптацији Батаја) *Васкрсење*, Берстен *Крадљивац*, Бисон и Марк Антон *Дупла пуница*, Баријер и Табуст *Пријатељ из Лиона*, Куртелин Бубуруш *Сигурни муштерија*, Кремије и Декурсел *Попо Коста*, Копе *Намерник*, Кноблаух Е. *Фаун*, Лорд и Фолеј *На телефону*, Мелак и Халеви *Лолета*, *Бабје лето*, Лабиш и Мишел *Осетљиви господин*, *Једва стече зета*, Гастон и Фежер *Заједнички живот*, Гитри Саша *Заузеће тврђаве*, Дик *После бала*, Достојевски (у адаптацији Делијера) *Злочин и казна*, Еврије Пол *Речи остају*, *Загонетка*, Мопасан (у адаптацији Метенијеа) *Госпођица Фифи*, Мирбо *Посао је посао*, Норман Жак *Не заборавља се*, Пајерон *Миш*, Стринберг *Отац*.

Како је полет и активност на сцени расла сведоче и статистички подаци по месецима који кажу да су у децембру 1918. и јануару 1919. изведене три представе, у фебруару девет, марту једанаест, априлу десет, мају четрнаест и јуни и јули по дванаест представа. А колико је било ентузијазма и воље да се освоји публика и да се поврати позоришни живот у Београду говори чињеница да је у овој полусезони, и у неадекватним условима постављено чак шест премијерних комада домаћих писаца и четири страних аутора. И међу премијерно изведеним делима доминирале су комедије. Премијеру је најпре имала француска лакрдија у једном чину *Осетљиви господин* Лабиша и Мишела, 4. фебруара 1919. године. По једна премијера изведене су у марту и јуну (*Госпођица Фифи*, О. Метеније по Мопасановој приповеци, 18. марта и *За сунцем*, драма С. Бешевића, 3. јуна 1919), а у јулу су премијерно приказане три комедије (*Два лопова*, Б. Нушића 2. јула, *Фаун* Е. Кноблауха 8. јула и *Заузеће тврђаве* С. Гитрија 23. јула 1919).

Разумљиво је да се репертоара обогаћивање пре свега комедијама, сходно времену, када је било потребно опуштање и смех, након тешких година патње.

На ту незванично прву сезону, која је названа „пролетња сцена“, осврнуо се Велимир Живојиновић пре свега замерком што је позориште са таквим репертоаром остало по страни актуелних историјских и друштвених збивања.

„Скромна и као устручавајући се, пролетња сцена нас је ретко, једва по неким тоном и једва по неком асоцијацијом, подсећала на старе, добре дане. Деградирана многоструко, она као да није имала оно осећање самопоуздања које чини да напор постаје гипкост а гест лепота. И то је, можда више него рђав декор и можда исто толико колико рђав костим, чинило да она има мање снажан акценат, да изгледа у бојажљивости скромна и да, у буци

догађаја који преуређују све вредности, остане по страни, пасивна без видна учешћа у таласима који преврћу нашу средину. Као скроман посматралац, поред којег, повученог и насмејаног, корача историја, тако је стајала наша сцена овог пролећа.“¹⁹

Иако Живојиновић наглашава да су томе много допринели и „позорница 'Касине' са својом пуном примитивности у техници“ и „нова позоришна публика која је пожурила да обуче позоришно одело али која је духом и маниром остала у биоскопу“ и тродневни рад позоришта током седмице, он превиђа да је велики успех био што је позориште уопште почело са радом тако брзо након завршетка рата. Претенциозно је било после дуже паузе у околностима када се тек изашло из вртлога рата и када се, може се рећи, позоришни рад оживљавао из пепела, очекивати и његову друштвену ангажованост.

Запажајући велику вољу и жарку жељу глумаца да се поново нађу пред публиком и попуне празнину у културном животу, Живојиновић изражава задовољство што се могло осетити „да и ту живот опет пулсира и да кроз (М. П.)²⁰ стари дуб струје нови сокови, који морају опет избити у *изданке*(М.П.)“²¹.

Следеће сезоне (1919–1920) када се у другом делу сезоне радило у бољим условима реконструисаног Мањежа, премијерно је постављен само један комад више. У овој сезони ни једна премијера није постављена на сцени „Касине“. Свих седам премијера у сезони 1919–1920. приказано је на сцени Мањежа. Очигледно да је Управа планирала премијере за нову сцену која је пружала веће могућности и боље услове рада и самом тим омогућила поставеке на већем уметничком нивоу, креативније и сценски богатије.

У сезони 1919–1920. на сцени „Касине“ за четири месеца, колико се у овој сезони радило на њој, изведено је само 25 представа. Почетак сезоне је каснио. Прва представа изведена је тек у другој половини септембра и то као најавна гостовања трупе Народног позоришта. Наиме, како би „скратила мучење у сали 'Касине'“²², управа Народног позоришта од расположивог глумачког ансамбла формирала је две трупе које је упутила на гостовање у унутрашњост земље. Одлазак на турнеју значио је изостанак представа у Београду, а Управа је ипак била свесна да има обавезу и одговорност према београдској публици коју је требало одржати и развијати. Зато је пред одлазак на гостовање изведено на сцени „Касне“ пет представа. Најпре су обе трупе извеле на сцени „Касина“ 23, 25. и 26. септембра три представе са којима ће гостовати: „Протекција“ Нушића, „Коштана“ Станковића и „Еквиноцијо“ Војиновића²³. Затим је ансамбл Народног позоришта 29.

¹⁹ *Пред новом сезоном* В. Ж., „Мисао“, књ. 1, св. 2, 1. 11. 1919, Београд, стр. 79.

²⁰ У оригиналном цитираном тексту је било штампарских грешака, па сам речи наведене у курзиву реконструисала. Једна је била пребачена у други ред, а друга незавршена.

²¹ *Пред новом сезоном* В. Ж., „Мисао“, књ. 1, св. 2, 1. 11. 1919, Београд, стр. 79.

²² *Летопис*, „Позоришни годишњак 1918–1922“, М. Г., Народно позориште, Београд, 1922, стр. 53.

²³ *Народно позориште*, „Политика“, 22. 09. 1919, стр. 2.

септембра извео дела два руска класика, „Просидбу“ Чехова и „Женидбу“ Гогоља, док је као последња представа пред одалзак на гостовање изведен Нушићев „Обичан човек“ 30. септембра.

На челу трупе која је гостовала по Банату био је редитељем М. Чекић. Представили су се играјући грађанске и романтичне драме у главном страних аутора. Публика Панчева, В. Бечерека (Зрењанин) и Вршца имала је прилику да ужива у наступу Пере Добриновића, Милорада Гавриловића, Александра Златковића, Маре Таборске, Миле Димитријевић, Ане Паранос...

Другу трупу је на гостовање у Далмацију и Босну и Херцеговину одвео Милан Предић. Њу су чинили глумци Илија Станојевић, Сава Годоровић, Добрица Милутиновић, Витомир Богић, Димитрије Гинић, Драгољуб Гошић, Жанка Стокић, Теодора Арсеновић, Персида Павловић... Они су публици у Сарајеву, Мостару, Дубровнику и Сплиту приказали домаће комедије и комаде с певањем. „То је било први пут да су Сплит и Дубровник видели *Кир-Јању* и *Коштану*, и прва прилика да Сарајево и Мостар гледају наше народне комаде извођене од београдске трупе.“²⁴ Обе трупе отпутовале су на гостовања почетком октобра²⁵, а у Београд су се први вратили глумци који су гостовал у Банату, и они су у овом месецу извели четири представе. Друга трупа је месец дана била на гостовању и вратила се у Београд 10. новембра.²⁶ Тада је глумачки ансамбл Народног позориште у пуном саставу поново почео да игра представе на сцени „Касине“ за београдску публику, али не и много продуктивније од претходног месеци. У новембру је изведено пет представа, односно само једна представа више него у октобру када је било у току гостовање. На сцени „Касине“, пуном снагом играло се у децембру 1919. Изведено је једанаест представа.

Током једне и по сезоне, од 29. децембра 1918. до јануара 1920. На сцени „Касине“ изведено је укупно 99 представа. Иако је Народно позориште задржало три термина извођења представа вечерњи, дневни и поподневни односно, „дневни у 5 часова“, како се тада звао, представе су на овој сцени извођене само у вечерњим треминима (од 20 часова), осим три које су изведене у дневном термину (једна у првој сезони и две у другој). Сва три термина су заживела тек по преласку на сцену Мањежа.

Са преласком у зграду Мањежа, драстично се повећава број одржаних представа, извођено је преко тридесет представа месечно, а у мају је изведена чак 41 представа. Нови,

²⁴ *Летонис*, „Позоришни годишњак 1918–1922“, М. Г., Народно позориште, Београд, 1922, стр. 54.

²⁵ Постоји неусаглашеност у подацима које добијамо из дневне штампе и *Позоришног годишњака*. У Годишњаку Народног позоришта 1918–1922 на стр. 60, налазимо податак да је трупа која је гостовала у Босни и Далмацији отпутовала 24. септембра, а из дневне штампе сазнајемо да су „Коштану“ извели 25. септембра у „Касини“. Милан Грол у свом тексту *Летонис* на 54. страни Годишњака наводи да су обе трупе гостовале у октобру.

²⁶ *Позориште*, „Политика“, 11. 11. 1919, стр. 2.

бољи услови дали су и полет уметницима за рад и омогућили чешћа извођења, па је од јануара 1920. до краја сезоне изведено чак 224 представе.

Чињеница је да је због околности и услова у којима се одвијао, рад Народног позоришта на сцени „Касине“ био на много нижем уметничком нивоу од оног предратног. Ипак, треба имати у виду да је рат избрисао готово све што се постигло у модернизацији рада Народног позоришта и да је требало почети испочетка. Та обнова почела је у тренутку док су још увек одјекивале гранате и када се због сиромаштва и немаштине једва преживљавало. Не можемо рад у таквим околностима мерити и оцењивати стандардним уметничким и професионалним критеријумима. Али то не значи да га треба занемарити и игнорисати. Драмским уметницима било је пре свега важно да позориште што пре поново заживи, да се публика врати у њега. Великом пожртвованошћу и сналажљивошћу глумаца, редитеља, техничког особља савладане су све препреке и проблеми и изашло се из почетног стихијског, непланског и импровизованог рада. Рад на сцени „Касине“ поставио је темељ даљем опоравку и повратку на професионалне и високе уметничке стандарде, који су веома брзо и остварени у Народном позоришту.

Литература

1. В. Ж.: *Пред новом сезоном*, „Мисао“, књ. 1, св. 2, 1. 11. 1919, Београд, стр. 79.
2. Грол, Милан: *Летопис „Позоришни годишњак 1918–1922“*, Народно позориште Београд, 1922, стр. 53–54.
3. Лешић, Јосип: *Историја југословенске модерне режије (1861–1941)* Стеријино позорје, „Дневник“, Нови Сад, 1986.
4. Марјановић, Петар: *Мала историја српског позоришта XIII–XXI век*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад, 2005.
5. Милошевић, Александра: *Милутин Чекић зачетник модерне режије у српском позоришту*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2012.
6. Милошевић, Мата: *Моје позориште*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1984.
7. Станковић, Борисав: *Под окупацијом*, Београд, 1929.
8. Станковић, Борисав: *Забушанти*, Хеликон, Београд, 1980.
9. Стојковића, Боривоје С: *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доб*, књига III (драма и опера), Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2016.
10. Црњански, Милош: *Крадљивац*, „Есеји“, Сабрана дела књ. 10, „Просвета“, Београд, Матица Српска, Нови Сад, „Младост“, Загреб, „Свјетлост“, Сарајево, 1966, стр. 192.
11. Чекић, Милутин: *У глибу мржње*, Београд, 1921.

Дневна штампа

„Политика“, 1918–1919

„Правда“ 1918–1919

„Вечерње новости“ 1918–1919